

DOI: 10.36719/AEM/2007-2019/47/78-80

Cavid Bəhmən oğlu Babayev
Azərbaycan Elm Assosiasiyası

DÜNYA TİCARƏT SİSTEMİ VƏ AZƏRBAYCAN: MÖVCUD VƏZİYYƏT VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

Açar sözlər: ticarət, xarici ticarət, iqtisadiyyat, beynəlxalq

Key words: trade, foreign trade, economy, international

Ключевые слова: торговля, внешняя торговля, экономика, международный

Giriş

Ticarət iqtisadiyyatın sahələrindən biridir. Ötən əsrin sonlarında dünyada baş verən siyasi dəyişikliklərin nəticəsində Şərqlə Qərb arasındakı qarşıdurma və gərginlik tədricən aradan qalxdı və beləliklə "soyuq müharibə" başa çatmış oldu. Həmin dəyişikliklərin nəticəsi olaraq bir sıra Şərqi Avropa ölkələri öz dövlət müstəqilliklərini əldə etdilər. Daha sonra ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində SSRİ kimi böyük bir imperiyanın dağılması nəticəsində yeni müstəqil dövlətlərin yaranması prosesi başladı. Belə müstəqil dövlətlərdən biri də 1991-ci ilin oktyabr ayının 18-də öz müstəqilliyini qazanmış Azərbaycan Respublikası oldu. Dövlət müstəqilliyinin elan olunmasından sonra dünyanın bir çox dövlətləri Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini tanıdı. Yeni yaranmış müstəqil dövlət kimi Azərbaycan Respublikası bir çox beynəlxalq və regional təşkilatlara daxil olaraq həmin təşkilatlarla və dünyanın bir sıra dövlətləri ilə diplomatik əlaqə və münasibətlər yaratmağa başlamışdır.

Ticarət sisteminin inkişafı

Azərbaycanın müstəqillik qazanması həm qonşu ölkələrlə, həm də dünya ölkələri ilə iqtisadi, həmçinin ticarət əlaqələrinin yaranmasına səbəb olmuşdur. Xarici ticarət sahəsində həyata keçirilən tədbirlər ticarət sektorunun ölkə iqtisadiyyatının aparıcı sahələrindən birinə çevrilməsinə və dünya ticarət əlaqələrinin genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Ölkədə azad iqtisadiyyat, özəl bölmənin inkişafı, iqtisadi nüfuzu və yerləşdiyi əlverişli coğrafi şərait də ticarət əlaqələrinin həcmnin və miqyasının artmasına böyük imkan yaratmışdır. Hazırda Azərbaycanda istehsal olunan məhsullara dünya bazarında maraq artır və bu malları alan ölkələrin sayı getdikcə artır. [1]

Ölkəmizdə ticarət sahəsində mühüm normativ-hüquqi baza yaradılmışdır. Ölkə prezidentinin imzaladığı "Azərbaycan Respublikasında logistika və ticarətin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi" rəqabətli, şaxələndirilmiş, inklüziv və dayanıqlı iqtisadiyyatın qurulması təşəbbüslərinin tərkib hissəsi kimi hazırlanmışdır. Azərbaycan ərazisindən beynəlxalq daşımalar, əsasən dəmir yolu vasitəsilə həyata keçirilir. Azərbaycan Bakı-Tbilisi-Qars yeni dəmir yolu bağlantısı layihəsinə qoşulmaqla gələcəyə hesablanmış daha bir addım atıb. Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanında açılışı baş tutan bu layihə gətirə biləcəyi bütün iqtisadi dayaqlarla yanaşı, tranzit daşımaların mərkəzinə çevrilən Azərbaycanın regionda söz sahibi olmasını təsdiqləyən bir faktor kimi çox önəmlidir. [3]

Ölkə prezidentinin Fərmanı ilə təsdiq edilmiş milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrində də ixracyönümlü iqtisadi model önə çəkilərək, yüksək əlavə dəyər yaradan ixracyönümlü iqtisadiyyata keçid başlıca məqsədlərdən biri kimi müəyyən olunmuşdur. Bu çərçivədə, xüsusən MDB ölkələri, Türkiyə, Gürcüstan və İran kimi mühüm region ölkələri ilə əlverişli ticarət sazişlərinə əsaslanan aşağıtarifli mühitdə səmərəli gömrük prosedurlarının tətbiqi nəticəsində Azərbaycanın ticarət qovşağı kimi mövqeyinin güclənməsi hədəflənmişdir. Ölkə prezidentinin Rəqəmsal Ticarət Qovşağı kimi Azərbaycan Respublikasının mövqeyinin gücləndirilməsi və xarici ticarət əməliyyatlarının genişləndirilməsi ilə bağlı Fərmanı ölkəmizin şaxələndirilmiş nəqliyyat-logistika imkanlarından və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində nailiyyətlərindən səmərəli istifadə etməklə, ixrac potensialının yüksəldilməsini, transsərhəd ticarətin, o cümlədən elektron ticarətin əhatə dairəsinin genişləndirilməsinə xidmət edir. [4]

Bu məqsəd ölkəmizin şaxələndirilmiş nəqliyyat-logistika imkanlarından və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində nailiyyətlərindən səmərəli istifadə etməklə, ixrac potensialının yüksəldilməsini, transsərhəd ticarətin, o cümlədən elektron ticarətin əhatə dairəsinin genişləndirilməsini zəruri edir.

Azərbaycanın coğrafi mövqeyi ticarət həcmələrinin müntəzəm artırılmasına imkan verir. Ölkənin logistika aktivlərinin daim inkişaf etdirilməsi ölkəmizin regional və beynəlxalq ticarətdə rolunun artmasına təkan verəcəkdir. Belə ki, həm Şərqi-Qərbi dahlizi, həm də Şimal-Cənub dahlizi üzərindəki əlverişli coğrafi mövqeyi sayəsində ölkəmiz həm tranzit ticarəti, həm də idxal-ixrac əməliyyatlarından pay əldə etmək imkanına malikdir. Yeni liman və dəmir yolları ilə bağlı bir sıra mühüm infrastruktur layihələri artıq yekunlaşmaq üzrədir. Bu aktivləri və üstünlükləri nəzərə alaraq, Azərbaycanın ərazisində intermodal və multimodal logistika infrastrukturunun yaradılması vasitəsilə ticarət həcmünün artırılması, tranzit ticarətindən daha çox dəyərin əldə edilməsi və logistika sahəsində özəl sektorun iştirak səviyyəsinin artırılması məqsədilə bir sıra təşəbbüslər həyata keçiriləcəkdir.

Əvvəllər Azərbaycanın əsas ticarət partnyorlarını MDB ölkələri təşkil edirdisə, indi bu nisbət Avropa Birliyi ölkələrinin xeyrinə dəyişib. Digər MDB ölkələri ilə müqayisədə Rusiyanın daha böyük üstünlüyə malik olmasının səbəbi isə bu ölkənin Azərbaycanın kənd təsərrüfatı məhsulları üçün böyük bazara sahib olmasıdır. Azərbaycanla Rusiya arasında keçmişdə mövcud olmuş iqtisadi-ticarət əlaqələri də bu dövriyyənin artmasında başlıca rol oynayır. 2019-cu ilin yanvar-fevral ayları ərzində bu ölkəyə 82 milyon ABŞ dolları dəyərində qeyri-neft sektoruna aid mal ixrac olunub. [6]

Ölkə iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə idxal-ixracın strukturu da zənginləşir. Son illər ərzində xaricə ixrac olunan mühüm növ məhsulların siyahısı artmışdır. Meyvə-tərəvəz, pambıq lifi, pomidor, qızıl, elektrik enerjisi, kimya sənayesi məhsulları, alkoqollu və alkoqolsuz içkilər qeyri-neft sektoruna aid ixrac olunan əsas məhsullardır. Azərbaycanın iqtisadi gücünü göstərən daha bir məqam ölkənin elektrik enerjisi sferasında da əsas ixracatçı statusunu daşımağa başlamasıdır. Yeni generasiya güclərinin yaradılması, infrastruktur imkanlarının genişləndirilməsi artıq Azərbaycanı elektrik enerjisi ixracatçısına çevirmişdir. Cari ilin ilk ayı ərzində ixrac edilən qeyri-neft sektoruna aid malların siyahısında elektrik enerjisi birinci olub. Bundan əlavə, qardaş Türkiyəyə 63.6 milyon, Gürcüstanla 37 milyon, İsveçrəyə 20.6 milyon və İrana 8.5 milyon ABŞ dolları dəyərində qeyri-neft sektoruna aid mal ixrac olunub. [6]

Ölkə prezidenti İlham Əliyev 2016-cı ilin 5 oktyabr tarixində yerli qeyri-neft məhsullarının “Made in Azerbaijan” adı altında xarici bazarlarda genişmiqyaslı təbliğini nəzərdə tutan Fərman imzaladı. Bu Fərman “Made in Azerbaijan” brendinin ölkə xaricində tanınması və ixracın stimullaşdırılması məqsədilə 10 fərqli mexanizmi – dəstək tədbirini əhatə edir.

Ticarətin tarazlı, maneəsiz, ehtimal olunan şəkildə və azad aparılmasını təmin etmək, millətlər arasında ticarətin global qaydalarını müəyyənləşdirmək üçün Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) yaradılmışdır. Məqsəd üzv ölkələrin əhalisinin rifah halını yaxşılaşdırmaqdır. Təşkilat çoxtərəfli ticarət sazişləri əsasında ölkələrarası ticarət münasibətlərinin tənzimlənməsini həyata keçirir. [9] Azərbaycan Respublikasının təşkilata üzv olma niyyətini əks etdirən müraciət 23 iyun 1997-ci il tarixində ÜTT Katibliyinə təqdim edilmişdir. Azərbaycanın ÜTT-yə üzv olma prosesinin sürətləndirilməsində ən vacib məsələlərdən biri olan çoxtərəfli danışıqlar davam etdirilir.

Hazırda Azərbaycanın özəl sektorunda istehsal olunan rəqabət qabiliyyətli mallar xarici bazarda özünə getdikcə daha çox alıcı tapmaqdadır. İstehsalın quruluşu, investisiya qoyuluşunun istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, xarici və daxili tələbatın öyrənilməsi iqtisadi artımın sürətlənməsinə müsbət təsir göstərməklə yanaşı, idxaldan asılılığın da azaldılması üçün geniş imkanlar yaradır.

Azərbaycanın coğrafi mövqeyi ticarət həcmələrinin müntəzəm artırılmasına imkan verir. Ölkənin logistika aktivlərinin daim inkişaf etdirilməsi onun regional və beynəlxalq ticarətdə rolunun artmasına təkan verəcəkdir. Mövcud güclü cəhətlərə və imkanlara əsaslanaraq, Azərbaycanın 2025-ci ildən sonrakı dövrdə logistika və ticarət sahəsində hədəfi başqa ölkələrlə güclü əlaqələrə malik olmaqla səmərəli fəaliyyət göstərən logistika mərkəzləri vasitəsilə regional əhəmiyyətli logistika və ticarət qovşağına çevrilməkdir. Bu məqsədlə, Azərbaycanda beynəlxalq bazarlarla yaxşı əlaqəli olan logistika və ticarət mərkəzləri formalaşdırılacaqdır. Ticarət sahəsinin inkişafına dövlət dəstəyinin olması, regionda və dünyada ticarətin artması və rəqabətin yüksəlməsi, ölkənin coğrafi baxımdan əlverişli mövqedə yerləşməsi Azərbaycanın regional əhəmiyyətli logistika və ticarət qovşağına çevrilmək potensialının əsas səbəbləridir.

Azərbaycanın 2025-ci ilədək olan dövr üçün uzunmüddətli baxışı logistika və ticarət infrastrukturunun əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirilməsi və tənzimləyici stimullar sayəsində regionda bu sahə üzrə daha cəlbedici ölkə olmaq və mühüm qovşağa çevrilməkdir.

Ədəbiyyat:

1. Ziyafət Əsgərov-Heydər Əliyevin xarici siyasət strategiyası və Azərbaycanın milli təhlükəsizliyi. Azərbaycan-2011.
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Nazirlər Kabinetinin 2017-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasında giriş nitqindən. 10 yanvar 2018-ci il.
3. Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 6 dekabr 2016-cı il.
4. Rəqəmsal Ticarət Qovşağı kimi Azərbaycan Respublikasının mövqeyinin gücləndirilməsi və xarici ticarət əməliyyatlarının genişləndirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 23 fevral 2017-ci il.
5. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi-Azərbaycan İqtisadi İslahatlar İcmalı-2017.
6. İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi-İxrac icmalı, mart 2019.
7. www.azpromo.az/made-in-azerbaijan
8. Azərbaycan və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı. www.wto.az
9. ÜTT VƏ AZƏRBAYCAN - www.economy.gov.az/article/vto/21561
10. Xarici ticarət dövriyyəsi - www.azerbaijans.com
11. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi - www.economy.gov.az
12. Quluzadə R.N. "Azərbaycanda elektron ticarət: mövcud vəziyyət və inkişaf perspektivləri" mövzusunda dəyirmi masa. Bakı, 11 iyul 2018-ci il.
13. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi internet saytı. www.president.az

World trade system and Azerbaijan: positive objectives and perspectives of development

Summary

The geographical location of Azerbaijan at the crossroads of Asia and Europe facilitates the establishment of a major part of trade with countries located on these continents. The steady nature of social and economic development, the end of the transition to a market economy, and the country's decent place in the international division of labor have spurred trade growth. State support for the development of trade, increased trade and competition in the region and the world, and geographically favorable position of the country are the main reasons for Azerbaijan's potential to become a regional logistics and trade hub.

Мировая торговая система и Азербайджан: нынешняя ситуация и перспективы развития

Резюме

Весьма благоприятное географическое расположение Азербайджана, а именно на стыке Европы и Азии, способствует осуществлению основной части торгового оборота за счет стран этих континентов. Устойчивость социально-экономического развития, завершение перехода на рыночную экономику и занятие страной достойного места в международном разделении труда, послужило увеличению торгового оборота. Государственная поддержка торговли, увеличение торговли в регионе и в мире, повышение конкуренции, благоприятное географическое положение страны являются основными причинами потенциала преобразования Азербайджана в логистический и торговый узел регионального значения.

Rəyçi: prof. f.e.d. İ.Rüstəmov